

คอลัมน์ "จากท่าพระจันทร์ถึงสนาม"

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันศุกร์ที่ 24 มิถุนายน 2537

ภาษากับโลกาภิวัตน์

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์

การประดิษฐ์ตัวอักษรในภาษาต่างๆนับเป็นเทคโนโลยีสารสนเทศรุ่นแรกๆของมนุษย์ ภาษาพูดนั้นถือกำเนิดก่อนภาษาเขียน แต่ตัวอักษรช่วยให้มนุษย์สื่อสารได้อย่างเที่ยงตรงและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ไม่จำเพาะแต่หมู่ชนที่ใช้ภาษาเดียวกัน หากยังรวมถึงการสื่อสารข้ามเผ่าพันธุ์อีกด้วย

ภาษาซึ่งแต่เดิมเคยใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารในหมู่มนุษย์กลุ่มเล็กๆเริ่มเติบโตและขยายตัวในเวลาต่อมา การเติบโตตามธรรมชาติเป็นการเติบโตตามจำนวนประชากรของเผ่าพันธุ์ที่ใช้ภาษาเดียวกัน เมื่อมนุษย์เริ่มอพยพย้ายถิ่นฐาน ภาษาและวัฒนธรรมได้ติดตามมนุษย์ไปด้วย ดังนั้น ภาษาและวัฒนธรรมภาษาต่างๆ จึงกระจัดกระจายตามการอพยพของประชากรผู้ใช้นั้น

เมื่อมนุษย์เริ่มมีความสัมพันธ์ข้ามชาติพันธุ์หรือข้ามเผ่าพันธุ์ที่ใช้ภาษาต่างกััน มนุษย์เริ่มเรียนรู้ภาษาของเผ่าพันธุ์อื่นๆ มิเพียงเพื่อการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น หากยังต้องการเรียนรู้ความคิด เทคโนโลยี และวัฒนธรรมของชนต่างภาษาอีกด้วย ความต้องการเรียนรู้นี้เองทำให้ภาษาและวัฒนธรรมต่างๆ ขยายตัว

แต่เหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้ภาษาและวัฒนธรรมบางกลุ่มเติบโตมากกว่ากลุ่มอื่นๆเป็นสาเหตุทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ ภาษาและวัฒนธรรมหลักของโลก มักจะเป็นภาษาและวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจ ด้วยเหตุที่ศูนย์กลางความเจริญของยุโรปกระจุกอยู่รอบๆทะเลเมดิเตอร์เรเนียนมาเป็นเวลาช้านาน ภาษาลละตินจึงเป็นภาษาที่ทรงอิทธิพลทางวัฒนธรรมในยุโรป อิทธิพลนี้ดำรงอยู่แม้จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ดังจะเห็นได้จากการที่มหาวิทยาลัยในยุโรปยังคงบังคับให้เรียนภาษาลละติน เพราะถือว่าพื้นฐานของวัฒนธรรมยุโรปมาจากวัฒนธรรมลละติน

เมื่อกรีกและโรมันทรงอำนาจ ภาษากรีกและภาษาโรมันก็ทรงอิทธิพลด้วย ความขึ้นนี้เป็นจริงในกรณีของเปอร์เซียและสเปนเช่นกัน เมื่อเปอร์เซียและสเปนขยายอาณาจักรด้วยการล่าอาณานิคม ภาษาและวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจทั้งสองก็แพร่ขยายสู่อาณานิคม การขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยมกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดภาษาและวัฒนธรรมหลักของ

โลก อิทธิพลของภาษาและวัฒนธรรมฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และอเมริกัน ดำเนินตามตรรกดังกล่าวนี้ เมื่อชาติมหาอำนาจใดหมดสิ้นอำนาจลง ภาษาและวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจนั้นก็กลายเป็นภาษาและอิทธิพลตามไปด้วย ปรัชญาการณณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์มนุษยชาติเป็นระยะๆ นับตั้งแต่การเสื่อมความสำคัญของภาษาและวัฒนธรรมกรีก โรมัน ปอร์ตุเกส สเปน และฮอลันดา

ข้อที่น่าสังเกตก็คือ ภาษาอังกฤษและวัฒนธรรมแองโกลแซกซัน (Anglo-Saxon) ทรงความสำคัญมาเป็นเวลากว่าสองศตวรรษ ส่วนสำคัญเป็นผลจากการสืบต่อความเป็นชาติมหาอำนาจทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ จากยุคที่อังกฤษเป็นเจ้า (Pax Britannica) มาสู่ยุคที่สหรัฐอเมริกาเป็นเจ้า (Pax Americana) บทบาทของอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในฐานะผู้นำโลก ซึ่งจะยังคงดำรงสืบต่อไปในอนาคต ทำให้ภาษาอังกฤษและวัฒนธรรมแองโกลแซกซันยังคงทรงอิทธิพลอย่างยิ่งในสังคมโลก และด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ และการขยายเครือข่ายโทรคมนาคม อิทธิพลดังกล่าวนี้ก็จะยิ่งล้าลึกในอนาคต

ผู้นำประเทศที่มองเห็นอนาคตของกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่กล่าวข้างต้นนี้ เริ่มตระหนักว่า การจัดการศึกษาเป็นภาษาอังกฤษเป็นเรื่องจำเป็น หากต้องการหาประโยชน์จากกระบวนการโลกาภิวัตน์และความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่นับวันมีแต่จะขยายตัวมากขึ้น มาเลเซียซึ่งเคยสละตัวออกจากภาษาอังกฤษ เพื่อลบภาพหลอนของลัทธิจักรวรรดินิยม บัดนี้ยอมรับสภาพโดยปริยายที่จะให้จัดการศึกษาระดับสูงเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นการพลิกนโยบายจากเดิมที่ถูกครอบงำโดยลัทธิชาตินิยม กระบวนการโลกาภิวัตน์ซึ่งทำลายพรมแดนทางภูมิศาสตร์ของรัฐประชาชาติ ทำให้ประชาชนในประเทศสังคมต่างๆ จำเป็นต้องรู้ภาษาสากลมากยิ่งขึ้น เพราะสังคมสารสนเทศ (Information Society) เป็นสังคมที่ต้องสื่อสารด้วยภาษาสากล หากประชาชนไม่มีความรู้ภาษาสากล ความล้มเหลวด้านสารสนเทศย่อมต้องเกิดขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความล้มเหลวในด้านอื่นตามมา

แม้ว่าภาษาอังกฤษและวัฒนธรรมแองโกลแซกซันจะยังคงดำรงความสำคัญและอิทธิพลในสังคมโลกไว้ได้ แต่ภาษาและวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจเก่าอื่นๆ นับวันจะรุ่งโรจน์ และสิ้นความสำคัญตามลำดับ ในขณะที่ภาษาและวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจใหม่จะทวีความสำคัญ และอิทธิพลในอนาคต ดังจะเห็นได้จากการเติบโตของภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น การเติบโตทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นนับเป็นเหตุปัจจัยสำคัญของปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ บรรดาผู้ที่ทำมาค้าขายหรือลงทุนร่วมกับญี่ปุ่นจำเป็นต้องเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น ประชาชนชาวญี่ปุ่นเองมีปัญหามากในการเรียนรู้ภาษาต่างชาติ ในอีกด้านหนึ่ง ก็มีผู้สนใจศึกษาวรรณกรรม ศิลปะ และวัฒนธรรมด้านต่างๆ ของญี่ปุ่น ด้วยเหตุนี้เอง ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น

จึงเติบโตทั้งในยุโรปตะวันตก สหรัฐอเมริกา และประเทศเพื่อนบ้านในเอเชีย ความสำคัญทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ซึ่งจะมีมากขึ้นในอนาคต จะชักนำให้ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นเพิ่มความสำคัญในสังคมโลกตามไปด้วย ทั้งนี้มีเหตุผลน่าเชื่อว่า หากญี่ปุ่นสามารถอ้างฐานะประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจต่อไปได้ เพียงชั่วเวลาอีกสองทศวรรษ ภาษาญี่ปุ่นอาจเขยิบขึ้นมาเป็นภาษาสากล ยิ่งรัฐบาลญี่ปุ่นมีนโยบายที่จะเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นด้วยแล้ว ความเร็วที่ภาษาญี่ปุ่นจะกลายเป็นภาษาสากลยิ่งมีมากขึ้น

ด้วยเหตุที่จีนมีประชากรมากที่สุดในโลก และคนจีนกระจายกันอยู่ทั่วทุกหัวระแหง ภาษาจีนจึงเป็นภาษาสากลอยู่แล้วในขณะนี้ อีกทั้งยังเป็นภาษาที่องค์การสหประชาชาติยอมรับเป็นภาษาสากลด้วย กระบวนการโลกาภิวัตน์จะยิ่งทำให้ความเป็นสากลของภาษาและวัฒนธรรมจีนมีมากขึ้นในอนาคต มิใช่จะต้องกล่าวถึงการเติบโตใหญ่ทางเศรษฐกิจของสาธารณรัฐประชาชนจีนและไต้หวัน รวมตลอดจนการเติบโตใหญ่ของเครือข่ายความสัมพันธ์ของ 'ระบบทุนนิยมจีน' ซึ่งเชื่อมโยงเศรษฐกิจสาธารณรัฐประชาชนจีน ไต้หวัน ฮองกง สิงคโปร์ และประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าด้วยกัน

ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวข้างต้นนี้ กระบวนการโลกาภิวัตน์ซึ่งก่อผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของสังคมโลก จะทำให้มีการเปลี่ยนแปลงภาษาและวัฒนธรรมหลักของโลก ภาษาวัฒนธรรมปอร์ตุเกส สเปน และฮอลันดาจะลดความสำคัญลงไปอีกมาก ในขณะที่ฝรั่งเศสพยายามอ้างอิทธิพลของภาษาและวัฒนธรรมของตนไว้อย่างน้อยในระดับเดิม แต่ความพยายามนี้จะสัมฤทธิ์ผลเพียงใดเป็นเรื่องที่ต้องติดตามต่อไป ภาษาและวัฒนธรรมเยอรมันน่าจะยังคงมีความสำคัญต่อไป หากเยอรมนีสามารถอ้างฐานะประเทศมหาอำนาจของตนไว้ได้ ความเป็นสากลของภาษาและวัฒนธรรมจีนและญี่ปุ่นจะยิ่งมีมากขึ้นในอนาคต ในขณะที่โลกยังคงถูกครอบงำโดยภาษาอังกฤษและวัฒนธรรมแองโกลแซกซัน

กระบวนการโลกาภิวัตน์ไม่เพียงแต่เปลี่ยนแปลงความเป็นสากลของภาษาและวัฒนธรรมภาษาต่างๆ เท่านั้น หากทว่ายังช่วยกระชับความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและวัฒนธรรมทั้งปวงในโลกอีกด้วย ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้ภาษาต่างๆ มีการหิบบ่มคำ และสำนวนของกันและกันมากขึ้น ในยุคสมัยที่เทคโนโลยีสารสนเทศยังไม่รุดหน้า การหิบบ่มคำ และสำนวนจากภาษาต่างชาติก็มีอยู่แล้ว การถ่ายทอดคำและสำนวนมักเกิดระหว่างประเทศที่มีพรมแดนติดกัน และระหว่างประเทศที่มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการค้าหรือการลงทุน แม้ในปัจจุบันเกือบจะไม่เห็นร่องรอยความสัมพันธ์ที่ไทยมีกับปอร์ตุเกส แต่ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจอันยาวนานในสมัยอยุธยา ทำให้มีการถ่ายทอดคำในภาษาปอร์ตุเกสมาสู่ภาษาไทย ดังเช่นคำว่าปีนโตและเลหลัง เป็นอาทิ กระบวนการโลกาภิวัตน์จะทำให้กระแสการเคลื่อนย้ายของคำและสำนวนจากภาษาสากลไปสู่ภาษาอื่น ๆ มีมากขึ้น

ยิ่งเทคโนโลยีสารสนเทศรุดหน้ามากเพียงใด กระแสการเคลื่อนย้ายดังกล่าวนี้ก็จะยิ่งรวดเร็วมากเพียงนั้น ความข้อนี้เป็นจริงในกรณีของการถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างประเทศด้วย

อิทธิพลของภาษาและวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจที่มีต่อชาติอื่นๆจะมีมากกว่าที่ชาติอื่นๆมีต่อชาติมหาอำนาจชนิดที่มีอาจเปรียบปานได้ การถ่ายทอดภาษาและวัฒนธรรมระหว่างประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งมีมาแต่โบราณกาลตลอดช่วงประวัติศาสตร์อันยาวนาน จะลดความสำคัญลงไปอีกมาก การขยายเครือข่ายรายการวิทยุและโทรทัศน์ระหว่างประเทศ ทำให้ภาษาอังกฤษและวัฒนธรรมแองโกลแซกซันแผ่อิทธิพลมากขึ้น กล่าวโดยเฉพาะเจาะจงก็คือ ภาษาต่างๆในโลกจะมี 'ความเป็นอังกฤษ' มากขึ้น ในขณะที่วัฒนธรรมต่างๆในโลกจะมี 'ความเป็นอเมริกัน' เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน วัฒนธรรมอเมริกันจะอาศัยรายการวิทยุและโทรทัศน์ระหว่างประเทศเป็นสะพานเข้าไปรุกรานวัฒนธรรมชาติอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านดนตรี ภาพยนตร์ รายการบันเทิง แฟชั่นการแต่งกาย วิธีการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมทางเพศ และที่สำคัญยิ่งกว่าสิ่งอื่นใดก็คือ กระบวนทัศน์ทางความคิด

การสกัดกั้นการไหลบ่าของภาษาและวัฒนธรรมชาติมหาอำนาจในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์เป็นเรื่องที่เกือบเป็นไปไม่ได้ และด้วยเป้าประสงค์ดังกล่าวนี้ รัฐบาลมาเลเซียจึงห้ามมิให้ประชาชนคนสามัญมีจานดาวเทียม ชนชั้นปกครองเท่านั้นที่จะมีสิทธิชมรายการโทรทัศน์ระหว่างประเทศได้ ข้อห้ามนี้มีสมมติฐานพื้นฐานว่า ชนชั้นปกครองมีเกราะป้องกันอิทธิพลอันเกิดจากการไหลบ่าของภาษาและวัฒนธรรมชาติมหาอำนาจดีกว่าราษฎร แต่สมมติฐานข้อนี้ดูเหมือนจะขัดต่อความเป็นจริงในประเทศโลกที่สาม ซึ่งมักปรากฏว่า ชนชั้นสูงในสังคมเป็นด่านแรกที่ได้รับการถ่ายทอดภาษาและวัฒนธรรมจากชาติมหาอำนาจ ราษฎรคนสามัญเสียอีกที่เป็นด่านสุดท้ายที่ได้รับผลกระทบจากลัทธิจักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม (Cultural Imperialism) ในสังคมสารสนเทศ ฐานะทางเศรษฐกิจเกือบจะเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยเดียวที่กำหนดการเข้าถึง 'สารสนเทศ' ของราษฎร หากความยากจนยังคงทำให้สภาพ 'หน้าสู้ดินหลังสู้ฟ้า' ดำรงอยู่ โอกาสที่ราษฎรคนยากจนจะได้ชมรายการโทรทัศน์ระหว่างประเทศเกือบไม่มีอยู่เลย

ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศไม่เพียงแต่จะทำให้ภาษาและวัฒนธรรมภาษาสากลรุกล้ำเข้าสู่ภาษาและวัฒนธรรมชาติต่างๆเท่านั้น หากทว่าเทคโนโลยีสารสนเทศในตัวของมันเองยังมีผลกระทบต่อภาษาและวัฒนธรรมภาษาต่างๆด้วย คอมพิวเตอร์และอิเล็กทรอนิกส์มีภาษาของตนเอง ภาษาคอมพิวเตอร์และอิเล็กทรอนิกส์จะแทรกซึมเข้าสู่ภาษาชาติต่างๆมากขึ้น นอกจากนี้ วัฒนธรรมที่แฝงมากับคอมพิวเตอร์และอิเล็กทรอนิกส์ยังมีอิทธิพลและผลกระทบต่อวัฒนธรรมภาษาอื่นๆด้วย ผลกระทบทางวัฒนธรรมที่สำคัญก็คือ การใช้ภาษาที่มีลักษณะห้วนๆ เพื่อความรวดเร็วในการสื่อสาร คำศัพท์ที่ยืดยาวมีแนวโน้มที่จะถูกละทิ้ง และ

อาจต้องตายไปในที่สุด หรือมิฉะนั้นก็ต้องถูกหนั้ให้สั้น ศัพท์ที่เกิดขึ้นใหม่มีแนวโน้มสั้นลง กำเนิดของศัพท์ใหม่จะเพิ่มความเร็วมากกว่าปางก่อน เนื่องจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างภาษาต่างๆมีมากขึ้น คำศัพท์ใหม่ๆเมื่อเกิดได้เร็วขึ้น ย่อมตายได้เร็วขึ้น ภาษาปากจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับไว การหดตัวของประโยคเป็นสิ่งที่คาดว่าจะเกิดขึ้นด้วย ประโยคจะมีลักษณะสั้นๆมากขึ้น แนวความคิดว่าด้วยความสละสลวยของภาษาจะแปรเปลี่ยนไปในอนาคต

ภาษาและวัฒนธรรมอยู่ในกระแสการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่ไม่มีช่วงเวลาใดในประวัติศาสตร์มนุษยชาติที่การเปลี่ยนแปลงนี้จะรวดเร็วเท่ากับยุคสังคมนิยมขณะนี้